

3. Онацький М. Клани Туркменістану (історико-політичний аспект). Продовження. *Сучасне суспільство*. 2019. №1. С. 109-119.
4. Калишевский, М. Туркменистан: Оппозиция в тисках «башизма», 25 Марта 2014 г. URL: <http://www.cisnews.org/news/tm/7763-oppoziciya-v-tiskah-bashizma.html>.
5. Політична та економічна модель розвитку Туркменістану. URL: https://studopedia.com.ua › 1_300758_politichna

О.В. Кириченко

к.і.н.,

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України»

ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В ЛАТВІЇ

Аналізується роль місцевих політичних еліт у формуванні історичної політики Латвії з метою національної консолідації в часи відновлення латвійської державності. Виокремлюються періоди в розвитку історичної політики Латвійської Республіки. Проблеми політизації минулого розглядаються у зв'язку з подіями політичного життя та міжнародних відносин. Обґрунтовується висновок про посилення тенденції до просування латвійських «версій минулого» на загальноєвропейський рівень. Стверджується, що в даному процесі латишські еліти відіграють помітну роль, вибудовуючи взаємодію з елітами Східної Європи, експертними і політичними колами Західної Європи та США.

Ключові слова: Балтія, Латвія, політичні еліти, історична політика, політика пам'яті, політизація історії, політичний вимір історії, тоталітаризм, нацизм, комунізм, радянська окупація.

Policy of National Consolidation in Latvia

The role of local political elites in shaping the historical policy of Latvia with the aim of national consolidation during the restoration of Latvian statehood is analyzed. The periods in the development of the historical policy of the Republic of Latvia are singled out. Problems of politicization of the past are considered in connection with the events of political life and international relations. The conclusion that the tendency to promote Latvian «versions of

the past» to the European level is strengthened is substantiated. It is stated that Latvian elites play a significant role in this process, building cooperation with the elites of Eastern Europe, expert and political circles in Western Europe and the United States.

Key words: *Baltics, Latvia, political elites, historical politics, politics of memory, politicization of history, the political dimension of history, totalitarianism, Nazism, communism, Soviet occupation.*

Тлумачення історії є невід'ємним елементом державного будівництва, визначаючи зміст ідеологічного забарвлення даного процесу. У Східній Європі після розпаду СРСР політичний вимір історії набув особливо яскравого характеру. Активну історичну політику впроваджують усі країни пострадянського простору [1]. Історична політика, втілювана елітами країн Балтії, презентує даний процес у концентрованому вигляді. Незалежну Латвію та її балтійських сусідів часто-густо відносять до так званого «лімітрофного простору» [2], який має небагато або слабо виражені історичні ознаки сучасної державності.

Виниклий «дефіцит історії» веде до самоідентифікації Латвії на нинішньому етапі як «Європа, але не зовсім Європа», зумовлюючи необхідність всеохоплюючої роботи з винахідництва нової історії своєї державності. Латвія з іншими країнами Балтії після розпаду СРСР перетворилася на передовий рубіж у застосовуваній Сполученими Штатами на пострадянському просторі так званої «стратегії перемелювання» для послаблення потенційних сил протидії американським інтересам. Піддатливість до американських рекомендацій накладає відбиток на політику латвійських еліт та обумовлює інструментальний підхід до історії, робить затребуваною її політичну «адаптацію».

На початковому етапі історичної політики в Латвії одразу після відновлення її незалежності тривало формування нового політичного режиму і зміцнення вектору на інтеграцію країни в євроатлантичний простір. На хвилі «співочих революцій» в балтійських державах до влади в Латвії прийшли так звані «політики моралі» [3] – представники наукової і творчої інтелігенції. Дії «політиків моралі» були спрямовані, в першу чергу, на символічне оформлення незалежного політичного режиму, де факто винахідництво та одержавлення націоналізму. Етнічний фактор активно використовувався як ресурс по-

літичної мобілізації в Латвії ще до виходу зі складу СРСР у 1991 р. при створенні паралельних органів влади [4].

На початковому історичному етапі відбулося оформлення латвійської доктрини «повернення на Захід» та «радянської окупації», яка слугувала засобом консолідації електорату та легітимації еліт країни, що прийшли на заміну комуністичному керівництву. Запит на історичну політику виник, головню, в нового політичного керівництва, яке гостро потребувало ресурсів задля ідеологічного обґрунтування свого перебування при владі та нового політичного курсу. В Латвії була проголошена доктрина континуїтету, затверджуючи зв'язок нового політичного режиму з урядами періоду незалежності до Другої світової війни. Центральне місце в доктрині континуїтету посіли ідеологеми «повернення на Захід» та «радянської окупації».

До середини 1990-х рр. позиції «політиків моралі» головню послабились. Більшість нових керівників, що прийшли до влади, ще донедавна були частиною партійної номенклатури. Нові латвійські керівники зіткнулась з необхідністю зміцнення влади в умовах політичної та економічної трансформації, яка супроводжувалась нестабільністю.

Обраний новими елітами Латвії шлях виключення національних меншин з політичного процесу втілювався в інститут «негромадян». Головню російськомовні негромадяни були обмежені в політичних, економічних і соціальних правах, ними стали практично всі мешканці – вихідці з колишнього СРСР, що не були нащадками довоєнних латвійських громадян. Негромадяни отримали статус «радянських емігрантів», чисельність яких, за деякими оцінками, сягала до 40% від загального населення Латвії початку 1990-х рр.

На початковому етапі історична політика в Латвії здобуває стрімке інституціональне оформлення. Під патронатом відновленої держави створюються спеціалізовані інститути, музеї, комісії, покликані просувати і твердо охороняти конкретну історичну інтерпретацію, яка з часом набувала все більшого сакрального статусу.

Латвійський національний парламент ініціював створення комісії з підрахунку завданої шкоди від «радянської окупації». «Спадщина комунізму» стає універсальною внутрішньополітичною відповіддю латиських еліт на поточні проблеми в економіці та інституціональному розвитку. Подолання «спадщини комунізму» перетворилося й

на спосіб примирення демократичної ідеології, необхідної елітам для інтеграції на Захід, з державним етнонаціоналізмом.

На тлі європейської і євроатлантичної інтеграції Латвії активізувалася критика з боку впливових міжнародних організацій стосовно численних порушень прав людини.

Точкою відліку наступного етапу в розвитку історичної політики в Прибалтиці стала активна підготовка до вступу Латвії та її балтійських сусідів до ЄС та НАТО. Всупереч поширеним очікуванням, європейська і євроатлантична інтеграція не призвела до зниження конфронтаційності історичної політики в Латвії. Альтернативу євроінтеграційним процесам втілювали дискусії про «балтійську ідентичність» трьох країн на сонові «історичного регіону Балтії», проте вони залишилися на периферії уваги регіональних політиків.

Балтійськими елітами на постійній основі проводилася робота з перетворення «спротиву окупаціям» у середині ХХ ст. в найвищу цінність. Досягнення «історичної справедливості» здійснювалось через заперечення попереднього режиму, в тому числі, й шляхом криміналізації альтернативних оцінок, із введенням процедури люстрації тощо.

Відчуття невизначеності після стрімкого наближення до ЄС і НАТО, яке започаткувало низку внутрішньополітичних криз, мало наслідком посилення «антитоталітарної» риторики політичних еліт. Процеси європейської і євроатлантичної інтеграції балтійських держав співпали в часі з демократичними перетвореннями на пострадянському просторі, які спонукали до нової хвилі політизації історії у Східній Європі. Головною тенденцією в розвитку наступного етапу історичної політики Латвійської Республіки стає просування латиськими елітами своїх «версій» минулого на загальноєвропейський рівень. Це дозволяє не лише наполягати на отриманні необхідної політичної та економічної підтримки, але й претендувати на включення інтересів балтійських держав у зовнішню політику Євросоюзу [5].

До діяльності у відстоюванні «історичної справедливості» залучаються міжнародні майданчики ОБСЄ, Європейського парламенту, ПАРЕ, Європейського суду з прав людини, Парламентської асамблеї НАТО тощо. Наслідком цього врешті-решт стало схвалення Європейським парламентом резолюції щодо підсумків Другої світової війни, вказуючи на «масштабні страждання, несправедливість, три-

валу соціальну, політичну та економічну деградацію, пережиті націями-полоненими, що опинилися по східний бік залізної завіси» [6]. ПАРЄ також прийняла окрему резолюцію із закликом до Росії сплатити компенсації «особам, депортованим з окупованих країн Балтії, та їхнім нащадкам» [7].

Процеси європейської інтеграції впродовж останнього десятиліття минулого сторіччя сприяли замиренню і активному діалогу «національних версій» минулого в Західній Європі. Формування так званої «постнаціональної культури пам'яті», що передбачала плюралізм тлумачень минулого, відбувалося на снові визнання здебільшого спільної провини європейських держав за Голокост.

Процес інтеграції країн Східної Європи в ЄС спричинив до поступової трансформації усталеної моделі. Відбулося загострення полеміки довкола історичних тем на тлі просування східноєвропейськими державами «національних» історій, в яких Латвія виступила жертвою «двох тоталітаризмів» – «нацистського» та переважно «радянського» [8]. Історичні суперечності співпали з прагненням латвійських еліт підвищити свій статус, розширити ресурсні можливості в межах Євросоюзу, що призвело до активізації історичної політики на загальноєвропейському рівні. Зусилля представників балтійських держав з активізації історичної політики концентрувались як на рівні інституцій ЄС, так і на міждержавному рівні країн Східної Європи. Наднаціональний рівень історичної політики в Латвії постав новим майданчиком для реалізації апробованих попередніх підходів, що розвиваються на національному рівні.

Відбуваються й більш фундаментальні зсуви: заполітизоване тлумачення минулого закріплюється на законодавчому рівні, набуваючи нормативного, загальнообов'язкового характеру. Основною тенденцією стало піднесення теми прирівнювання комунізму до нацизму на загальноєвропейський рівень. Провідні політики в Латвії активно використовують політичну карту «жертв тоталітарних режимів». Головним адресатом латвійських еліт у прагненні домогтися «історичної справедливості» виступає саме Захід, тоді як образ «російської агресії і тоталітаризму» слугує лише засобом для політизації проблеми.

Основними тенденціями в становленні історичної політики Латвії є реалізація її елітами політичного розрахунку на комбінування «комплексу провини» та «зовнішньої загрози». Головною

метою латиських еліт залишається підтримання підвищеної уваги на Заході до історичної долі держав Балтії і отримання додаткових ресурсів.

Активна історична політика балтійських еліт виправдовує системне обмеження в правах нацменшин у Прибалтиці, слугуючи зовнішньополітичним важелем. Відмова балтійських країн від ролі «форпосту» («прифронтових держав») у боротьбі зі «східною загрозою» та історичним минулим «тоталітаризмів» призвела до формування інституціональної пастки і черевата глибокими внутрішньополітичними кризами. Активна історична політика закладена в основу легітимності не лише політичного режиму, але й політичної системи балтійських держав у цілому. На поточному етапі спостерігається тенденція до збільшення конфронтаційності історичної політики країн Балтії та Східної Європи. На даний час одна з головних цілей історичної політики балтійських еліт – вплив на громадську думку країн Євросоюзу з тим, аби вкоренити уявлення про рівність між нацизмом і комунізмом.

Є підстави вважати, що по мірі продовження конфронтаційної історичної політики простір маневру для коректування поточного курсу балтійських еліт поступово скорочуватиметься. Зіткнення геополітичних інтересів великих світових держав в Європі слугуватиме подальшому пожорсткішанню історичної політики, впроваджуваної владними групами країн Балтії, та дедалі більш рішучим спробам закріплення її ідеологем на загальноєвропейському рівні.

Використані джерела та література:

1. Ачкасов В.А. «Политика памяти» как инструмент строительства постсоциалистических наций. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 4. С. 106–123.
2. Mäklsoo M. Liminality and Contested Europeaness: Conflicting Memory Politics in the Baltic Space. *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration* / ed. by Berg E., Ehin P. Ashgate, 2009. P. 65–83.
3. Смирнов В.А. Формирование политической элиты Литвы на рубеже 1980-1990-х гг.: роль «политиков морали». *Балтийский регион*. 2011. №4 (10). С. 18–31.
4. «Атмода» сквозь «перестройку»: сюжеты латвийской (анти)советской истории в период распада СССР. *Журнал российских и восточноевропейских исторических исследований*. 2011. №1 (3). С. 124–133.
5. Mäklsoo M. From Existential Politics Towards Normal Politics? The Baltic States in the Enlarged Europe. *Security Dialogue*. 2006. Vol. 37. № 3. P. 289.

6. European Parliament resolution on the sixtieth anniversary of the end of the Second World War in Europe on 8 May 1945. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2005-0180&language=EN&ring=B6-2005-0290>
7. PACE Resolution No. 1455. Honoring of Obligations and Commitments by the Russian Federation. URL: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta05/eres1455.htm>
8. PACE Resolution No. 1455. Honoring of Obligations and Commitments by the Russian Federation. URL: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta05/eres1455.htm>

І.І. Мудрієвська

к.і.н.,

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОНТАЖУ ТОТАЛІТАРНОГО СПАДКУ В ЕСТОНІЇ У 1990-Х РР.

Досліджено особливості демонтажу тоталітарного спадку в Естонській Республіці у 1990-х рр. Виявлено, що вже в останньому десятиріччі ХХ ст. Естонії вдалося здійснити рішучі кроки для розриву з тоталітарним спадком та подолання практик радянського минулого, реформування всіх сфер розбудови держави на базі національних і європейських цінностей, що надали їй можливість претендувати на інтеграцію до спільноти західної демократії. Зроблено висновок, що дерадянізація Естонії зумовлена повною відмовою від залишків тоталітарної системи СРСР. Саме тому цей досвід є дуже корисним для наслідування і в Україні.

Ключові слова: *Естонія, тоталітарний спадок, демонтаж, реформи, інтеграція.*

Features of Dismantle the Totalitarian Legacy in Estonia in the 1990s

The features of dismantle the totalitarian legacy in the Republic of Estonia in the 1990s are studied. It is revealed that during last decade of the twentieth century Estonia has taken decisive steps to break with the totalitarian legacy and overcome the practices of the Soviet past, reforming all spheres of state-building based on national and European values, which have enabled it to